

Den långa natten

AV GÖRAN LARSSON

**Tal vid minnesstund för "Kristallnatten" den 8 november 2007
arrangerad av Svenska kommittén mot antisemitism och Judiska
församlingen i Stockholm.**

Detta är andra gången jag får hedern att beträda denna talarstol i Stockholms stora, vackra synagoga. Jag tackar för detta bevis på tillit och tillgivenhet. Första gången var i samband med 60-årsminnet av Auschwitz' befrielse. I kväll högtidlighåller vi minnet av en händelse som inträffade sju år tidigare. I jämförelse med de Förintelsens fasor som snart skulle följa är Kristallnattens kval av ringa omfattning. Men sambandet mellan den 9 november 1938 och den 27 januari 1945 är djupt. Det handlar om en lång, mörk natt av brutalitet och barbari.

Innan jag delar några tankar om denna långa natt, vill jag uttrycka den vördnad vi känner inför offren som aldrig fick se gryningen igen och vår medkänsla med er som överlevt och med er som mist era nära och kära. Vi vill också uttrycka vår aktning för er som representerar andra, tredje och kanske fjärde generationen överlevande här i kväll. Er närvaro skänker djup mening åt denna minnesstund. Ni hjälper oss att inte glömma och att berätta för nya generationer om antisemitismens ondska.

Det var mycket som krossades natten mellan den 9 och 10 november 1938. Bilderna av förödelsen har etsat sig in på näthinnan. Själv tänker jag särskilt på bilderna av skändade Torarullar. En Torarulle är ju det enda som verkligen behövs för att en byggnad eller ett rum ska få kallas en synagoga. Den skrudas och kröns med kronor som en kung och förses med bröstsköld och klockor som översteprästen en gång. Toran är det judiska folkets livlina, frihetsbrev, äktenskapskontraktet som Israels Gud gav sitt folk på Sinai berg en gång och som de sedan troget burit från släkte till släkte tiderna igenom – eller kanske ska vi hellre säga att Toran har burit det judiska folket under den långa vandringen genom historien.

För bara några dagar sedan läste jag på Yad Vashem i Jerusalem ett gripande vittnesbörd

om smärtan vid anblicken av brinnande Torarullar. Vi lyssnar till tolvåriga Livia: "Torarullarna! Elden utför sin bisarra dödsdans kring en stor Torarulle, förvrider de åldriga foliobladen med judisk visdom och tro, som förvandlas till sprakande glöd och falnande aska. Biblar, bönböcker med läderpärm, *tefillin*, vrider sig i vända tills de brister ut i oräkneliga förtvivlans fragment. Vår identitet, vår själ blir till aska som flyr undan flammorna ut i tomma intet."

Torarullar – det judiska folkets identitet, själ och hjärta – skurna i bitar, förvandlade till lampskärmar, förtrampade som skosulor eller förpassade till lågornas rov är sinnebilderna av den långa nattens skymf av det judiska folkets innersta.

Dunkel föraning

Kristallnatten krossade också hoppet om att nazisternas tyranni endast skulle vara ett övergående fenomen. Alltsedan maktövertagandet i januari 1933 hade de antijudiska lagarna utfärdats i en strid ström som successivt utestängde judarna från det offentliga livet, ekonomi, kultur, press, sjukvård, utbildning.

Utstötningsprocessen hade hunnit långt 1938. Ett halvår före Kristallnatten hade en lag stiftats som gjorde det möjligt att konfiskera all judisk egendom. Den 1 augusti inrättades den beryktade enheten för judisk emigration, ledd av Adolf Eichmann, och som en dunkel föraning om den avhumanisering av den judiska befolkningen som blev alltmer kännbar beordrades alla judar den 17 augusti att lägga namnen Israel respektive Sara till sina namn.

Det var uppenbart att judar inte längre betraktades som individer utan som en massa, en främmande, infekterad lem i den tyska samhällskroppen som man på ena eller andra

viset måste operera bort. Endast Nazitysklands totala nederlag kunde stoppa denna process. Som bekant skrev Hitler sist i sitt politiska testamente innan han begick självmord, att det framför allt gällde att ”utan förskoning fortsätta kampen mot alla folks världs-förgiftare, den internationella judendomen”.

Men 1938 var det trots allt många som fortfarande behöll hoppet, eller vi kanske snarare bör säga, att ytterst få kunde föreställa sig vad som väntade eftersom det i flera avseenden saknade förebilder i historien.

En av dessa är Martin Schönhorn, 94 år, som nu bor i Tel Aviv. Han får tjäna som exempel på en av dem som fick sina illusioner krossade i samband med Kristallnatten. 1938 studerade han medicin vid universitetet i Wien och levde ett ganska bekymmersfritt studentliv, även om marken börjat gunga efter Anschluss i mars samma år.

Flykt till Palestina

”Två saker räddade mitt liv”, säger han. ”Det ena var Kristallnatten och det andra var Palestina”. Martin Schönhorn är en av de 30 000 som greps den natten och fördes till Dachau. Paradoxalt nog blev detta hans räddning – men endast på grund av att han hade en faster i Tel Aviv som lyckades ordna ett dokument enligt vilket han påstods vara inskriven vid Hebreiska Universitetet i Jerusalem. De flesta av hans släktingar och judiska vänner var inte lika lyckligt lottade. För det var ju enbart genom dokumentet från Hebreiska universitetet som han kunde få utresetillstånd i sista stund. I mars 1939 anlände han till ett Palestina, vilket britterna då i stort sett hade stängt för judisk invandring.

Martin Schönhorn vet vad den judiska staten Israel betyder i en värld som i stort sett var stängd för judar den gången; det gällde också Sverige. Hade Israel proklamerats 1938 i stället för 1948 skulle förvisso det dödsdömda judiska folket haft en tillflykt undan mördarna, precis som Israel utgör symbolen och garanten för det judiska folkets frihet och säkerhet idag. Inte undra på att dagens antisemiter utsett denna stat till hatobjekt nummer ett, och att Israel blivit en sorts världens synagoga som helst borde brännas ner. [---]

Det har sagts många gånger men tål att upprepas: Kristallnatten innebar ett test för naziregimen för att se hur omgivningen skulle

reagera. Tragiskt nog blev testresultatet ur nazisternas synvinkel positivt. Visst hördes protester, men reaktionerna var ändå inte högre än att den nazistiska regimen ansåg sig kunna fortsätta och upptrappa judeförföljelserna. Vi ställer med oro än en gång frågan: Vilka signaler får Ahmadinejad, den radikala islamismen och världens övriga antisemiter från omvärlden idag?

- Vad är då vårt ansvar, och vad kan vi göra?

Svaret på den frågan skiftar givetvis beroende på de olika möjligheter vi har. Jag talar som kristen och teolog och vill gärna ta som utgångspunkt några ord av Elie Wiesel om Förintelsens offer: ”De kämpade ensamma, de led ensamma, de bad ensamma, och ensamma stod de ansikte mot ansikte med döden, men de dog inte ensamma – ty på något sätt dog något inom oss alla när de dog.”

Kyrkans ansvar

Jag skulle vilja göra en midrashisk omskrivning av de orden och säga: När synagogorna brann under Kristallnatten, då brann också den kristna kyrkan. Mycket av kyrkans förtroendekapital gick då upp i rök. Ja, var gång judar förödmjukats av medlemmar av kyrkan och kristna befunnit sig tysta på åskådarplats, har något dött inom kristendomen. Jossel Rakover säger i sitt samtal med Gud: ”Genom vår död blev världens samvete mördad, en hel värld mördades när Israel blev mördad.”

Jag står här i synagogan i kväll med skam som representant för den religion som de facto varit den främste spridaren av antijudiskhet genom historien. Jag ska bara nämna ett enda exempel på hur judehatet följde kristendomen i spåren. Exemplet är hämtat från vårt eget land, Sverige.

- När kom nu egentligen de första judarna hit? Någon kanske tänker på de judar som kom under Drottning Kristinas tid; andra tänker kanske på Gustav III. Det må vara rätt på sitt sätt. Men det stämmer ändå inte. För de första judarna kom *innan en enda jude hunnit sätta sin fot i Sverige*. Vi kan se dem i Uppsala domkyrka diande en sugga eller i Albertus Pictors otaliga kyrkmålningar från 1400-talet. De bilderna utgör i sin tur bara kopior av antijudiska stereotyper som ”smyckade”

katedraler och kyrkor i hela Europa under medeltiden.

Om vi lärt oss något av den historien, måste den kristna förkunnelsen och teologin befrias från all överlägsenhet gentemot judendomen och ersättas av respekt, ödmjukhet och lyhördhet inför det folk som burit den gudomliga uppenbarelsen till oss kristna men som ändå regelbundet tillfogats slag och smärta i kristendomens namn under historiens långa natt.

Berätta, bearbeta, bekämpa

Vad kan och bör vi då göra? Ja, alldeles oavsett tro och religiös tillhörighet är det vår plikt att översätta de överlevandes erfarenhet så att den blir kommande generationers kunskap. Om detta måste vi *berätta* så att det blir känt från släkte till släkte. Vi behöver också *bearbeta* det så att kunskapen blir levande och leder till beredskap inför ondskans ständigt växlande skepnader. Men det räcker inte att *berätta* det för andra och *bearbeta* det för egen del. Vi måste aktivt *bekämpa* okunnighet och fördomar och den latent antijudiskhet som gått i arv genom historien. Passivitetens pris är för högt; det har historien gång på gång visat.

Berätta, bearbeta, bekämpa – detta trestegsprogram i kampen mot antisemitism och andra former av rasism måste inte minst tillämpas i skolans undervisning. I det sammanhanget vill jag nämna ett bokprojekt som *Svenska kommittén mot antisemitism* just nu arbetar med. Självt har jag fått förtroendet att i samarbete med kommitténs experter och

forskare samt ett pedagogiskt råd skriva en lärobok om antisemitismen för högstadiet och gymnasiet. Vi hoppas att boken ska kunna börja användas nästa år.

Ett avslutande kapitel har som rubrik den avgörande frågan ”Vad kan vi göra?” Det ska jag skriva när jag rådgjort med så många som möjligt med olika kunskaper och erfarenheter. Men en sak vet jag: I djupare mening blir det kapitlet blir aldrig färdigt. Det måste nämligen skrivas av oss alla tillsammans. Det måste skrivas på nytt i varje tid på varje plats eftersom antisemitismen inte är krossad. Vi ärver inte vår kunskap. Därför måste nya generationer vaccinerats mot antisemitismens farsot, så att de känner igen ansiktet bakom de många maskerna och hör rösten bakom de förtäckta omskrivningarna. Endast så kan vi hejda antisemitismens spridning och skadeverkan. [---]

Det är vårt hopp att sanningen, livet och ljuset till sist ska segra och att den långa natten ska övergå i gryning och dag. Men fram till dess måste kampen gå vidare – kampen mot alla folks världsförgiftare, den internationella antisemitismen.

Göran Larsson är docent i teologi och präst i Svenska kyrkan. Larsson är författare till bland annat *Den största lögnen: Sions Vises Protokoll*, (1995). Tillsammans med Jesper Svartvik har han utgivit Zvi Kolitz: *Jossel Rakovers samtal med Gud*. (Göran Larssons jubileumsfond för judisk-kristna relationer, 2003). Artikeln utgör en något kortad version av det tal som Göran Larsson höll i Stockholms stora synagoga den 8 november 2007 med anledningen av ”Kristallnatten” den 9-10 november 1938.